

7.3. Magische zinnen.

Sommige onlogische zinnen zijn extra effectief

Paul A.M. van Dongen © 2021

De beste zinnen deugen niet.

Samenvatting

In poëzie, religie en liefde zijn vooral die zinnen effectief waar logisch gezien iets mis mee is. Deze zinnen zijn onlogisch en daardoor niet toetsbaar. Dit noem ik ‘magische zinnen’, omdat deze zinnen meer impact hebben dan op grond van woordbetekenis en grammatica te verwachten zou zijn – zoals bij toverspreuken. Veel mensen vinden dergelijke magische zinnen aantrekkelijk. Dit is een extra blijk van de voorkeur van mensen voor het irrationele. Intelligente gesprekspartners zijn te overbluffen met magische zinnen, omdat er nu eenmaal geen redelijk verweer is tegen magische zinnen. In wetenschappelijke discussies is het belangrijk ‘magische zinnen’ te onderkennen – en geen tijd te verspillen met redelijke reacties op deze zinnen.

Structuur

1. Inleiding
2. Toetsbare zinnen
3. Niet-toetsbare zinnen
 - 3.1. Interne tegenstellingen
 - 3.2. Categoriefouten
 - 3.3. Dubbelzinnigheid
 - 3.4. Zinnen in sociale context
 - 3.5. Vermijd waarheid
4. Magische zinnen

1. Inleiding

Sinds het ontstaan van taal gebruiken mensen taal voor allerlei sociale en praktische doelen. Taal is niet ontstaan om logica, wiskunde of wetenschap te bedrijven, maar wel voor allerlei opportunistische doelstellingen in de strijd om het bestaan en de voortplanting.

In dit artikel onderscheid ik toetsbare en niet-toetsbare zinnen. In empirische wetenschappen en in een exacte filosofie hecht men eraan dat uitspraken toetsbaar zijn (Carnap 1936, 1937). Toetsbare zinnen verwoorden een verband dat door logica, wiskunde of door observaties van feiten aangenomen of verworpen kan worden.

Niet-toetsbare zinnen zijn boeiender. Deze zinnen verwijzen niet eenduidig naar toestanden of gebeurtenissen. Dat komt onder andere omdat ze dubbelzinnig zijn, categoriefouten bevatten, of intern tegenstrijdig zijn. In dit artikel betoog ik dat sommige niet-toetsbare zinnen veel mensen speciaal aanspreken. Omdat die zinnen onlogisch zijn, kan men niet aantonen dat ze onjuist zijn. Aan de hand van voorbeelden zal ik deze zinnen bespreken. Sprekers/schrijvers bereiken extra effect met zinnen met logische fouten: ze krijgen extra aandacht of prestige door ‘bijzondere zinnen’.

Sommige deelnemers aan rationele discussies gebruiken deze ‘bijzondere zinnen’ om uitspraken te doen die diepzinnig lijken, die niet ontkracht kunnen worden, en de spreker meer prestige lijken te geven. Dit maakt rationele discussies onmogelijk.

Voordat ik over niet-toetsbare zinnen spreek, bespreek ik eerst welke zinnen getoetst kunnen worden en hoe dit toetsen verloopt ¹.

2. Toetsbare zinnen

Zinnen in logica en wiskunde

Formules in wiskunde en logica zijn zinnen waarin de woorden vervangen zijn door symbolen en operatoren. Binnen een stelsel van axioma's en definities kun je dankzij rekenregels bewijzen of een uitspraak waar of onwaar is. Zo is binnen de Euclidische meetkunde de stelling van Pythagoras waar, en men kan bewijzen dat deze stelling waar is. Door meetkundige berekeningen zijn bijvoorbeeld veel decimalen van het getal π berekend:

¹ Het criterium “toetsbaarheid” is vanzelfsprekend niet van toepassing op vragen, opdrachten, waarde-oordelen (ethisch/esthetisch), of complimenten. Met dergelijke zinnen houd ik me in dit stuk niet bezig.

$\pi = 3,1415926535\dots$ Binnen de wiskunde kan men van veel uitspraken bewijzen dat ze waar of onwaar zijn. Daarnaast zijn er in de wiskunde uitspraken waarvan men dit nog niet kan vaststellen, zoals het Riemann-vermoeden. Wat geldt voor wiskunde en logica, geldt ook voor formele talen, die een speciaal geval van logica zijn.

De talen van wiskunde en logica zijn talen die speciaal geconstrueerd zijn om heldere uitspraken mogelijk te maken. Het vergt speciale training om deze talen te gebruiken.

Uitspraken in empirische wetenschappen

Uitspraken in empirische wetenschappen moeten toetsbaar zijn. 'Toetsbaar' betekent hier dat men observaties kan doen die in overeenstemming of strijdig zijn met die uitspraak. De uitspraak moet voldoende helder zijn, en de observaties betrouwbaar. In de praktijk wil men niet zozeer een concrete observatie toetsen, maar het theoretisch bouwwerk achter die observatie. Verscheidene observaties die reproduceerbaar zijn en gereproduceerd zijn, leiden tot algemene uitspraken en wetmatigheden.

Men kan natuurkundige wetten in wiskundige formules vatten. Dat heeft ertoe geleid dat natuurconstanten met een ongekende precisie gemeten konden worden. Bijvoorbeeld de lichtsnelheid in vacuüm $c = 299.792.458 \text{ m/s}^2$. Alle toetsbare uitspraken in de empirische wetenschap kunnen in formules worden verwoord (bijvoorbeeld Bunge 1977). Dat waarborgt dat de uitspraken exact zijn.

² Dit is nu een exacte waarde, maar niet vroeger. In het oude stelsel was een seconde 1/60 deel van een minuut, die 1/60 deel van een uur was, dat 1/24 deel van de zonnedag was. In het oude stelsel was een meter de lengte van een staaf in Parijs. Uitgaande van deze definities van tijd en afstand heeft men de oude waarde van de lichtsnelheid gemeten met onvermijdelijke meetonzekerheid.

Dat is nu fundamenteel anders. Een seconde is sinds 1967 een exacte tijdmaat die (per definitie) 9.192.631.770 perioden duurt van de straling die correspondeert met de overgang tussen de twee hyperfijn-energieniveaus van de grondtoestand van een ¹³³cesiumatoom in rust bij een temperatuur van 0 K. (De Kelvin (K) is in 1967 gedefinieerd.) Toen de seconde eenmaal gedefinieerd was, kon men de lichtsnelheid definiëren. De lichtsnelheid in vacuüm is nu een natuurconstante met de waarde van 299 792 458 m/s. In het huidige stelsel is hierdoor sinds 1983 de meter gedefinieerd (Folger 2017).

"*Wetenschap is de kunst van het oplosbare.*" (Medawar 1969), maar dat veronderstelt wel dat de zinnen zo geformuleerd zijn dat ze toetsbaar zijn. Ook in de scheikunde, biologie en geneeskunde zijn toetsbare uitspraken mogelijk. Men spreekt van *evidence-based medicine*, d.i. wetenschappelijk onderbouwde geneeskunde.

Het succes van empirische wetenschappen hangt ermee samen dat uitspraken getoetst en geëlimineerd kunnen worden. Daartoe moeten de uitspraken toetsbaar zijn. Om toetsbare uitspraken te doen heeft men in de natuurwetenschappen een eigen vaktaal ontwikkeld. Vaak is het moeilijk om uitspraken in de natuurwetenschappen in alledaagse taal te verwoorden en meestal leidt dit tot verlies aan precisie.

Uitspraken over concrete unieke gebeurtenissen

Wetmatigheden in empirische wetenschappen zijn gebaseerd op observaties van verscheidene concrete gebeurtenissen. Maar ook één concrete gebeurtenis kan betrouwbaar worden vastgesteld. Bijvoorbeeld: op 11 september 2001 vlogen twee vliegtuigen in de Twin Towers in New York. Het kan betrouwbaar worden vastgesteld dat dit voorval heeft plaatsgevonden, o.a. omdat er video-opnames van zijn. Het is een feit dat op 11 september 2001 twee vliegtuigen in de Twin Towers in New York gevlogen zijn.

Dat geldt ook in rechtszaken. Het is de taak van een rechter om te bepalen of een eenmalige gebeurtenis op grond van de aangedragen gegevens "wettig en overtuigend bewezen" wordt geacht.

Stel men doet de uitspraak "*op 16 mei 2007 om 9.00 u regende het in Tilburg.*" De datum is dan helder. We moeten afspreken hoeveel water er per m² per minuut moet vallen, voordat we het 'regen' noemen. Wat bedoelen we met 'Tilburg': klopt de uitspraak pas als het in heel de gemeente Tilburg regende, of is een plaatselijk buitje goed genoeg? We moeten de uitspraak dus aanscherpen. Meteorologische instituten bewaren satellietbestanden, waaruit men kan concluderen: het is een feit dat het op 16 mei 2007 om 9.00 uur in Tilburg regende. Niet de structuur van de zin, maar de kennis van feiten bepaalt of een zin toetsbaar is. Zo is de zin "*op 16 mei 1007 om 9.00 u regende het in Tilburg*" bijna zeker niet toetsbaar.

Twee soorten filosofie, filosofen of zinnen

Er zijn **twee soorten filosofie** (Aristoteles, Locke, Hume):

- Filosofie over abstracties (*relations of ideas*);
- Filosofie over concrete dingen (*matters of fact*).

Men kan ook **twee soorten filosofen** onderscheiden:

- Filosofen die zoveel mogelijk ideeën willen verhelderen door zorgvuldige formuleringen en een zorgvuldige keuze van termen.
- Filosofen die met de meest fantastische formuleringen hun gehoor willen imponeren en daar ook in slagen.

Men kan ook **twee soorten zinnen** onderscheiden:

- Toetsbare zinnen verwoorden een verband zodanig dat dit door logica, wiskunde of door observaties van feiten getoetst kan worden.
- Niet-toetsbare zinnen zijn dusdanig verwoord dat hun onderwerp niet door logica, wiskunde of door observaties van feiten getoetst kan worden. Niet-toetsbare zinnen hebben een groot nadeel en een groot voordeel. Het grote nadeel is dat niet-toetsbare zinnen niet kunnen bijdragen tot het uitbreiden van getoetste kennis. Het grote voordeel van niet-toetsbare zinnen is dat niemand ooit kan aantonen dat ze onjuist zijn; dus de spreker kan tot in lengte van dagen volhouden dat hij gelijk had.

Ik vind het productiever om zinnen te onderscheiden in plaats van filosofen of filosofieën. Immers, afzonderlijke filosofen verwoorden zowel toetsbare als niet-toetsbare zinnen. En binnen een filosofisch betoog kunnen toetsbare en niet-toetsbare zinnen voorkomen.

3. Niet-toetsbare zinnen

In het dagelijks spraakgebruik treffen we zinnen aan die zo vaag zijn dat ze niet toetsbaar zijn. In dit stuk spreek ik niet zo maar over vage zinnen, maar over speciale zinnen waarmee iets mis is. Ik noem hier interne tegenstellingen, categoriefouten en dubbelzinnigheid, maar er zijn ook andere varianten. Eigenlijk kan ik dit alleen maar met veel voorbeelden toelichten.

3.1. Interne tegenstellingen

Sommige zinnen bestaan uit delen die elkaar tegenspreken, of die strijdig met de logica zijn.

Het Thomas theorema

Een beroemde zin in de sociologie is het Thomas theorema: *“Het is niet zo belangrijk of de interpretatie al dan niet correct is - als mensen situaties als werkelijk definiëren, dan zijn zij werkelijk in hun gevolgen.”* (Thomas en Thomas 1928). Bijna altijd gebruikt men alleen het laatste deel: *“Als mensen situaties als werkelijk definiëren, dan zijn zij werkelijk in hun gevolgen.”* Maar wat betekent “zij zijn werkelijk in hun gevolgen”? Dit zou ook logisch verwoord kunnen worden: *“Als mensen situaties als werkelijk definiëren, dan zijn de gevolgen van deze meningen werkelijk.”* Maar deze laatste zin is zo banaal dat Thomas daar nooit beroemd mee geworden was.

Als genoeg mensen geloven dat een man potenter wordt van gemalen hoorn van een neushoorn, heeft dat tot gevolg dat er extra placebowerking uitgaat van echte of vervalste gemalen neushoornhoorn. En dit heeft tot gevolg dat neushoorns dreigen uit te sterven. Maar om vast te stellen of gemalen neushoornhoorn mannen echt potenter maakt, is gerandomiseerd, dubbelblind, vergelijkend onderzoek nodig.

Bij veel niet-westerse volken is de geaccepteerde mening dat mensen niet zomaar sterven, maar dat een overlijden bijna altijd het gevolg is van tovenarij. Dan zijn de gevolgen (1) dat ieder overlijden leidt tot verdachtmakingen, (2) dat het de norm in de stam is dat het sterven van een mens gewroken moeten worden, (3) dat een overlijden aanleiding geeft tot vijandigheden en oorlog, en (4) dat iedere stam sjamanen moet hebben om toverkracht van anderen af te weren, en om vijanden door tovenarij te treffen.

Een ander voorbeeld: *“Als mensen geloven in ongeluksdagen, dan zijn er ongeluksdagen.”* Chinezen hebben andere ongeluksdagen dan westerlingen: mensen uit beide groeperingen hebben meer ongeluk op hun eigen ongeluksdag (Phillips e.a. 1993). In dit laatste voorbeeld is het Thomas theorema een *self-fulfilling prophecy*. Het Thomas theorema is volgens mij beroemd geworden, omdat Thomas gekozen heeft voor een onlogische (prikkelende) formulering.

“Het geheel is meer dan de som der delen”

“Het geheel is meer dan de som der delen” is een citatiefout. Aristoteles zei: *“Het geheel is iets aparts, en niet zomaar de onderdelen samen, maar iets anders”* (Aristoteles *Metaphysica*, 1041b). De Gestalt-psycholoog Kurt Koffka zei hetzelfde “Het geheel is **anders** dan de som der delen.” Koffka corrigeerde mensen die zeiden dat het geheel meer is dan de som der delen (Heider 1977). Toch heeft de foute citatie het ruimschoots gewonnen. Wat kan er bedoeld zijn met “de som der delen”? Ik kan aantallen optellen (sommeren), of gewichten of lengtes, maar wat kan er bedoeld worden met de som van dingen? En wat kan men bedoelen met “is meer”? Een systeem is een samenstel van elementen die tezamen iets doen. Een elektronische schakeling doet iets anders dan de losse weerstanden, condensatoren, transistors, draadjes en soldeer, maar een elektronicus kan de werking van een schakeling voorstellen uit de onderdelen en hun verbindingen. Daar is niets geheimzinnigs aan. Maar het klinkt platvloers vergeleken met de (wezenlijk onbegrijpelijke) zin *“het geheel is meer dan de som der delen”*.

Essentie van de Gestalt-theorie van waarneming is dat mensen complexe bekende stimuli meteen als één geheel waarnemen, en niet de samenstellende delen. We zien niet 48 strepen, maar we zien een zebra. Oorspronkelijk werd dit toegelicht met geometrische figuren, maar het geldt nog sterker bij de herkenning van bekende gezichten en de waarneming van gesproken en geschreven bekende woorden. Ons brein werkt zo, dat we bekende dingen en bekende geluiden meteen als één geheel herkennen. Maar *“het geheel is meer dan de som der delen”* is een rare manier om dit te verwoorden; vaak winnen rare zinnen het van logische zinnen.

Er zijn ook voorbeelden van het tegenovergestelde: activistische beleggingsmaatschappijen kopen een bedrijf, splitsen het en verkopen de onderdelen. De som van de waarde van de delen is meer dan de waarde van het geheel (wat eigenlijk bizar is).

Gelijk hebben?

Innerlijke tegenstellingen vinden we ook in een zin zoals *“De winnende trainer heeft altijd gelijk.”* Winnen en gelijk hebben zijn onafhankelijk van elkaar. We kunnen alleen zeggen dat de winnende trainer gewonnen heeft. We weten meestal niet waardoor zijn ploeg gewonnen heeft: betere spelers, betere tactische opdrachten van de trainer, geluk, ziekte bij de tegenstander, fouten van de scheidsrechter of omkoperij. Winnen staat echt los van gelijk hebben.

Een variant hierop is *“De kiezer heeft altijd gelijk”*. De meerderheid heeft niet per definitie de beste ideeën, maar wel de macht in een democratie. De Romeinse schrijver Titus Livius (10 CE) heeft het tegenovergestelde beweerd: *“Maar zoals het meestal gebeurt, heeft het grootste deel het gewonnen van het beste deel.”*

“Less is more” “Minder is meer”

De romantische Engelse dichter Robert Browning (1855) schreef in het gedicht Andrea del Sarto *“less is more”*. Deze zin is door anderen overgenomen. Ook de architect Ludwig Mies van der Rohe (1886 – 1969) koesterde het motto *“Less is more”*. Van der Rohe lichtte dit toe: de vorm moet tot het minimum worden teruggebracht, maar de vorm moet qua verhoudingen en materialen wel perfect zijn. Dit is nauwelijks een verduidelijking. Van der Rohe bedoelde dat de verhoudingen en materiaalkeuze van een gebouw ‘perfect’ moeten zijn, en dat er geen extra versieringen mogen zijn. Ook in de communicatiewetenschappen wordt *“Less is more”* gebruikt. De betekenis hiervan is: hoe korter een boodschap is, hoe groter de kans dat deze zal overkomen. Als Van der Rohe betaald moest worden voor zijn architectonische werk, huldigde hij opeens niet het motto *“Less is more”*.

Innerlijke tegenstellingen in religie

“De meeste religieuze tradities negeren het vereiste van consistentie. Ja, sommige religieuze claims zijn ONTWORPEN om dit principe te schenden. Skeptici zijn overdonderd door de Christelijke opvatting dat drie personen één persoon zijn, en dat God almachtig is en wij vrije wezens, en door veel andere evident inconsistente beweringen.” (Boyer 2001 p. 344-345). Het lijkt erop dat gelovigen dergelijke onlogica (mystiek) juist aantrekkelijk vinden. “Gods wegen zijn ondoorgrondelijk”.

3.2. Categoriefouten

Een categoriefout is het toekennen van een predicaat aan een object, terwijl dit predicaat niet logisch bij dit object past. De beroemde voorbeeldzin van Noam Chomsky (1957) is *“Colorless green ideas sleep furiously”*. Deze zin is grammaticaal juist, maar hij is onzinnig om twee redenen: (1) hij bevat twee categoriefouten – abstracte begrippen hebben geen kleur en kunnen niets doen -, en (2) hij bevat twee interne tegenstellingen – iets kan niet tegelijkertijd kleurloos en groen zijn, en slapen is rustig gedrag dat niet furieus uitgevoerd kan worden -. Ik zal hier wat meer voorbeelden geven van categoriefouten.

Do not stand at my grave and weep

Bezie het bekende, onderstaande gedicht, waarschijnlijk in de oorspronkelijke versie van Mary Frye.

*Do not stand at my grave and weep,
I am not there, I do not sleep.
I am in a thousand winds that blow,
I am the softly falling snow.
I am the gentle showers of rain,
I am the fields of ripening grain.
I am in the morning hush,
I am in the graceful rush
Of beautiful birds in circling flight,
I am the starshine of the night.
I am in the flowers that bloom,
I am in a quiet room.
I am in the birds that sing,
I am in each lovely thing.
Do not stand at my grave and cry,
I am not there. I do not die.*

“Ik ben...” van alles wat een mens niet kan zijn: duizend winden, vallende sneeuw, graanvelden, in de sterrenhemel. Dat is karakteristiek voor dit type transcendente zinnen. Zinnen met dergelijke categoriefouten worden extra gewaardeerd. Zinnen die logisch niet kloppen, geven meer troost dan logische zinnen.

Selfish genes

In 1976 publiceerde Richard Dawkins het boek *“The selfish gene”* “Het zelfzuchtige gen”. Genen zijn stukjes DNA, die de code bevatten voor eiwitten. Dus genen kunnen niet zelfzuchtig zijn, alleen levende organismen kunnen zelfzuchtig zijn. Het begrip *“selfish gene”* is een categoriefout. *“Maar toen de uitdrukking ‘zelfzuchtig gen’ eenmaal over de aarde verspreid was, veranderde zijn betekenis tot iets onherkenbaars, zodat de meeste mensen het interpreteerden als ‘een gen dat ons zelfzuchtig maakt’.”* (Boyer 2001, p. 44). Ook om politieke redenen leidde het begrip *“selfish gene”* voor spelbaar tot grote weerstanden en misverstanden. Dat verstoortte een inhoudelijke discussie van de inhoud van het boek. Ik denk dat Dawkins expres gekozen heeft voor een provocerende beeldspraak: zonder deze provocatie had hij nooit zoveel aandacht gekregen voor het idee dat in een natuurwetenschappelijke analyse van evolutie het gen (of eigenlijk het allel) de eenheid van natuurlijke selectie is, en niet het individu, de populatie of de soort (hoofdstuk 4.1.).

Andere beroemde categoriefouten

De uitspraak *“The medium is the message”* (“Het medium is de boodschap”, McLuhan 1964, p. 23) wordt vaak geciteerd. Een logi-

sche betekenis van deze zin zou kunnen zijn: “De reacties op een boodschap worden mede bepaald door het medium waarmee deze boodschap verspreid wordt”, maar met deze saaie uitspraak was McLuhan nooit beroemd geworden. Het boek van McLuhan bevat overigens veel niet-toetsbare zinnen.

“Wij zijn ons brein” is de titel van een populair boek van Dick Swaab (2010). De ontologische status van ‘brein’ is helder: het is een ding. Maar de ontologische status van ‘wij’, of ‘ik’ of ‘zelf’ is niet duidelijk (hoofdstuk 10.3.). Dit begrip heeft te maken met zoiets als een levende persoon, maar niet simpel met zijn levende lichaam. Mijn mentale gebeurtenissen zijn ervaringen van mij. Alleen... vraag me niet wie die ‘ik’ dan wel is, want dat tart iedere beschrijving (hoofdstuk 10.3.).

“Wetenschap is verbeeldingskracht in een dwangbuis” (Richard Feynman) is zowel categoriefout (een abstractie kan niet in een dwangbuis) als een innerlijke tegenstelling (velen associëren wetenschap vooral met vrij, creatief, ongebonden denken, maar wetenschap wordt juist ingeperkt door logica en feiten).

Een abstract begrip als actor

De categoriefout dat een abstract begrip als actor opgevoerd wordt, komt vaak voor. Men zegt wel: “deze eigenschap van dieren moet wel ergens goed voor zijn, anders had de evolutie hem wel geëlimineerd”. Hier wordt de evolutie voorgesteld als een machtige, wijze regelaar die ‘het goede’ behoudt en ‘het foute’ elimineert. Deze beeldspraak heeft tot vele misverstanden geleid. Ik presenteer hier andere voorbeelden van zinnen waarin een abstract begrip actor is.

“Vriendelijkheid verwekt vriendelijkheid” (Sophocles 440 BCE, Ajax, line 522).

“Veroorzaakt religie gezondheid?” (Oman en Thoresen 2002).

“Volgens het verslag hebben aanvallen binnen gemeenschappen 26 individuen gedood.” (Wrangham e.a. 2006, p. 16).

“Want uitsluitend kunst en wetenschap verheffen de mens tot het goddelijke.” (Ludwig van Beethoven).

„De mens maakt de religie, de religie maakt niet de mens.” (Marx 1844).

De kernspreuk van de antroposofie is *“Er is geen religie hoger dan waarheid.”* (Blavatsky 1888).

„... wij geloven dat natuuronderzoek nooit een godheid kan vernietigen, maar uitsluitend de lemen voeten van een door mensen gemaakt afgodsbeeld.” (Lorenz 1941, p. 125).

“Informatie wil vrij zijn” (Brand 1985). De complete tekst was: *“Aan de ene kant wil informatie*

duur zijn, want het is zo waardevol. De juiste informatie op de juiste plaats verandert uw leven. Aan de andere kant wil informatie vrij zijn, want de kosten om het te krijgen, worden de hele tijd lager en lager.”

“Nurture is a product of nature” en “Nature is a product of nurture” (Hagen 2005, p. 159 – 160).

“Hoe praten omgevingen tot genen?” (Szyf 2013).

“Het is gesuggereerd dat sociaal leren en cultuur zowel een oorzaak als een gevolg zijn van de grotere intelligentie van mensen en primaten.” (Reader e.a. 2011, p. 1017). In deze zin wordt een abstractie als actor opgevoerd, en zit de innerlijke tegenstelling dat een gebeurtenis tegelijk oorzaak en gevolg is.

“Dit shirt wil de trots voelen als het gedragen wordt.” (de Nederlandse voetbalbondcoach Louis van Gaal bij de presentatie van een nieuw tenue van nationaal voetbalelftal). Bij een ideologische strijd zijn wijsheid, respect en tolerantie de eerste slachtoffers.

Belevingen – mentale processen

Er zijn verschillende visies mogelijk over het verband tussen fysische processen en mentale processen (hoofdstuk 10.3.). Volgens mij zijn er geen dwingende argumenten vóór of tegen de afzonderlijke visies.

Het wordt extra complex als men mentale processen vermengt met doelen in de fysische betekenis (*‘goal’*) of in de mentale betekenis (*‘purpose’*, hoofdstuk 10.2.), vooral als men spreekt over *‘de wil van de natuur’*. *“The unconscious Will of Nature eo ipso presupposes an unconscious Idea as goal, content or object of itself. [...] Instinct is defined as a purposive action without consciousness of the purpose.”* (Wilm 1925, p. 135). *“Instinct is conscious willing of the means to an unconsciously willed end.”* (Wilm 1925, p. 139). (Ik kan deze zinnen niet vertalen.)

Een ander voorbeeld is: *“Emotions are facts.”* Toestanden of gebeurtenissen van concrete dingen zijn in principe publiek waarneembaar; daardoor kunnen uitspraken daarover toetsbaar zijn. Maar mentale gebeurtenissen zijn niet publiek waarneembaar, dus uitspraken daarover zijn principieel niet-toetsbaar. Het staat iedereen vrij om in termen van belevingen, gevoelens en drijfveren te spreken. Maar dan brengt de spreker het offer dat zijn zinnen niet meer toetsbaar zijn. Echter, sommigen vinden dit geen offer, maar juist een enorme winst: nu kan niemand meer aantonen dat ze ongelijk hebben.

Mentalistische of behavioristische psychologie?

Er zijn twee hoofdtradities in de psychologie.

- In de traditie van **William James** (1890) is psychologie de wetenschap van het mentale leven. *“Psychologie is de Wetenschap van het Mentale Leven, zowel de verschijnselen ervan en de voorwaarden ervoor. De verschijnselen zijn zulke dingen die we noemen gevoelens, verlangens, cognities, redeneringen, besluiten en dergelijke.”* (James 1890, chapter 1). Maar uitspraken over mentale processen kunnen niet wetenschappelijk getoetst worden.
- In de traditie van **John Watson** (1913, 1924), **Karl Lashley** (1923) en **Burrhus Skinner** (1938, 1953) is psychologie de wetenschap van gedrag. Zij bestudeerden uitsluitend direct waarneembare processen (= gedrag); Uitspraken over gedrag kunnen wetenschappelijk getoetst worden.

Omdat ik zoveel mogelijk toetsbare uitspraken wil doen, kies ik voor de gedrags-traditie. Volgens Frans de Waal is het belangrijk *“om onbeantwoorbare vragen te vermijden en om emoties te beschouwen als mentale en lichaaamstoestanden die gedrag bevorderen geëigend voor de uitdagingen van de omgeving. [...] Het taboe dat zo lang geheerst heeft in het onderzoek naar gedrag van dieren, lijkt verouderd.”* (de Waal 2011, p. 191). Volgens mij produceer je juist onbeantwoorbare vragen, als je emoties tegelijk als mentale en lichamelijke toestanden beschouwt. Er is niet zozeer een taboe op dergelijke woorden, maar het is een tactische, verstandige spelregel om vervelende, oeverloze discussies te vermijden. Toetsbare uitspraken bevorderen vooruitgang in de wetenschap, en niet-toetsbare uitspraken belemmeren deze.

Eigenlijk hadden veel psychologen vooral verzet tegen het behaviorisme, omdat zij dit een beperkte, simplistische visie op dier en mens vonden. *“Ik hield niet zo van de aanpak van Watson om iedere afzonderlijke stimulus en iedere afzonderlijke reactie als geïsoleerde verschijnselen te beschouwen. [...] ... doel en cognitie zijn verdere essentiële beschrijvingen voor ieder niet-fysiologisch gedefinieerd gedrag.”* (Tolman 1967, p.xiii). Inderdaad hadden sommige behavioristen een simplistische visie op mensen en dieren. Maar hier hoop ik te tonen dat ik in een behavioristische traditie kan spreken over:

1. allerlei leergedrag (hoofdstuk 3.2.),
2. verschillende vormen van intelligentie (hoofdstuk 3.5.),
3. selectief bevoordelen of benadelen van soortgenoten door dieren en mensen (hoofdstuk 4.3.),

4. doelmatig en doelgericht gedrag van dieren en mensen (hoofdstuk 10.2.),
5. de overdracht van betekenis met signalen (hoofdstuk 7.1.),
6. liefdevol gedrag van dieren en mensen (hoofdstuk 5.3.),
7. voorspelbaar irrationeel gedrag van mensen (hoofdstuk 3.6.).

3.3. Dubbelzinnigheid

Dubbelzinnigheid is het gebruiken van woorden of zinnen in meer dan één betekenis.

'Verklaren' en 'waarom-vragen'

Volgens Hempel (1965) kan men met 'waarom-vragen' zoeken naar een oorzaak, of zoeken naar een reden. Volgens Hempel is wetenschappelijk verklaren van gebeurtenissen en processen het herleiden van deze gebeurtenissen of processen tot natuurwetten. Als men in het dagelijks leven vraagt "Waarom deed je dat?", is het antwoord bijna altijd de reden, en maar zelden de oorzaak. "*Waarom is er eerder iets dan niets?*" (Leibniz 1714). Verscheidene mensen vinden dit een diepzinnige vraag. Maar als men het onderscheid maakt tussen zoeken naar een oorzaak of naar een reden, is de vraag opeens niet meer diepzinnig, maar dikdoenerig.

Oneigenlijk gebruik van het woord 'verklaren'

In een poging tot diepzinnigheid zegt men wel "*Men kan niet de mens verklaren door de evolutie*". Ik kan ook geen giraffe verklaren vanuit de evolutie (of liever vanuit natuurlijke selectie), maar wel het ontstaan van lange nekken. Het is de uitdaging voor de gedragsgenetica om een verband te zien tussen het DNA en het gedrag van de mens. En het is een uitdaging voor evolutiebiologen om het ontstaan van het menselijk DNA in de evolutie causaal te verklaren. Het woord "verklaren" slaat op gebeurtenissen of processen, en niet op dingen. Spreken over het verklaren van dingen is een categoriefout.

Dergelijke dubbelzinnigheden komt men ook tegen in boektitels, zoals "*Religion explained*" (Boyer 2001). Dit kan betekenen "*een speciale godsdienst uitgelegd*", zoals schrijftgeleerden de juiste interpretatie van teksten uit de Bijbel of Koran claimen. Het kan ook betekenen "*het ontstaan van godsdiensten in de evolutie verklaard*". De suggestie dat iemand in 384 pagina's zoiets heiligs als godsdienst kon verklaren, leidde tot boze reacties (Polkinghorne 2001).

"*Does evolution explain human nature?*" (Boek van de Templeton Foundation). Evolutie is een

abstract begrip; abstracte begrippen verklaren niets, alleen intelligente wezens kunnen iets verklaren. Niemand kan zeggen wat de aard van de mens is – ook mijn boek niet – al wordt het met mijn boek een beetje helderder.

3.4. Zinnen in sociale context

Zinnen in machtsrelaties

De mens is een hiërarchische diersoort, soms met buitengewoon complexe machtsrelaties, waarbij niet elke feitelijke hiërarchische relatie samenvalt met de officiële hiërarchie. In werkrelaties en in het gezin spreekt men vaak verhullend over de machtsrelaties. Waar een leidinggevende opdrachten zou kunnen geven, verwoordt hij deze opdrachten bij voorkeur in de vorm van afspraken, verzoeken e.d. bijvoorbeeld: "Wil je ...", "Kun je...", "Why don't you ...". "Kom je met een voorstel voor de planning voor het komende jaar? Zoals je weet, werken we in dit bedrijf met ambitieuze doelstellingen." Allerlei trucs worden gebruikt om machtszinnen te vermijden.

De Nederlandse minister van buitenlandse zaken was op bezoek bij Condoleeza Rice, de minister van buitenlandse zaken in de USA. Nadat veel fotografen veel foto's gemaakt hadden, zei Condoleeza: "Dank u, heren, dank u." Condoleeza bedoelde - en de fotografen begrepen dit -: "*Ik vind dat jullie genoeg foto's gemaakt hebben. Jullie moeten deze kamer nu verlaten.*" Haar formulering was veel charmanter – en werkte.

Geleerde zinnen

Taal is een van de middelen om anderen te imponeren en te overbluffen. Daartoe gebruikt men onder andere moeilijke woorden, soms woorden uit een specialistisch jargon, en lange, complexe, gezwollen zinnen. Meestal kunnen sprekers zich dat permitteren, omdat weinig luisteraars zullen vragen wat de spreker eigenlijk bedoelt. En als een luisteraar dat al vraagt, is een gewichtig, onbegrijpelijk antwoord meestal afdoende om verdere kritische vragen te voorkomen.

Toen ik studenten begeleidde bij het maken van scripties, stuitte ik op zinnen die ik echt niet begreep. Als ik daarop vroeg wat deze studenten bedoelden, gaven ze altijd een helder antwoord. Als ik dan vroeg: "*Waarom schrijf je dát niet op?*" was het antwoord dat die simpele zin niet zo geleerd klonk.

Er was een tijd dat men het maken van onbegrijpelijke zinnen als een teken van Grote Geleerdheid beschouwde. Zoals: "*De oorsprong van het incesttaboe is niet puur cultureel en niet puur natuurlijk, en het is ook niet een mengsel van culturele en natuurlijke elemen-*

ten. Dit vormt de fundamentele stap dankzij welke, door welke en vooral in welke de overgang van natuur naar cultuur plaatsvindt.” (Lévi-Strauss 1949, p. 28-29).

Liefde en seks

Speciaal in zinnen rond liefde en seks komen veel dubbelzinnigheden en interne tegenstellingen voor. “*Jij bent mijn leven*” of “*Zonder jou kan ik niet leven*.” Rabindranat Tagore zei: “*Het geschenk der liefde kan niet gegeven worden, het wacht erop aangenomen te worden*”; in deze zin treedt een abstract begrip als actor op. Stel: iemand vermoedt dat hij of zij niet om de liefde begeerd wordt, maar bijvoorbeeld om het geld of de seks. Dan zal die persoon terughoudend zijn om een liefdesrelatie te beginnen. Woorden van liefde mogen daarom juist niet rationeel zijn. “*Als een partner jou kiest voor rationale redenen, dan zou hij of zij jou om dezelfde rationale redenen kunnen verlaten: het vinden van iemand die op deze ‘rationele’ criteria iets aantrekkelijker is. Dat schept het probleem van betrokkenheid: hoe kan je zeker zijn dat deze persoon bij jou blijft? Als je partner verblind is door oncontroleerbare liefde die niet verholpen en niet gekozen kan worden, een liefde uitsluitend voor jou en voor geen ander, dan zal de betrokkenheid niet afnemen als je ziek bent en niet gezond, als je arm bent en niet rijk. Liefde overschrijdt rationaliteit. Het is de emotie die verzekert dat jij niet vertrekt als een aantrekkelijker persoon langskomt.*” (Buss 2006, p. 71). “*Als betrokkenheid en het risico van verlating de problemen zijn, dan is liefde de oplossing, want dat is de passie die rationaliteit trotseert.*” (Buss 2000, p. 219).

De meest bijzondere zin is wel “*Ik houd van je*.” Wat betekent deze zin? Deze zin is ontstaan lang voordat er voorbehoedsmiddelen waren. De verdere context is dat mensen veel moeten investeren in hun nakomelingen, en dat er voortdurend een dreiging is voor verlating, wat vooral voor vrouwen met kinderen een risico vormt. Als je de ander kon overtuigen van je liefde en trouw, vergrootte dat je kans op een liefdesrelatie of op een vrijpartij. Betekent “*Ik houd van jou*” dan hetzelfde als “*Ik vind je aantrekkelijk, ik wil met je vrijen en ik zal trouw zijn*”? Volgens mij kan de betekenis van ‘*Ik hou van jou*’ niet overgedragen worden door andere zinnen met een duidelijke betekenis. “*Wèl kan de betekenis van ‘Ik hou van jou’ overgedragen worden door andere (poëtische) zinnen met even weinig analyseerbare betekenis.*” (van Dongen 1988). Het blijft de vraag of ooit een andere zin de magische kracht van “*ik hou van jou*” kan overtreffen – of het moest in de USA zijn “*wil je met me trouwen*”...

3.5. Vermijd waarheid

Realisme of idealisme?

“*Wie of wat bepaalt binnen de filosofie of een bewering waar is?... [dit is] de belangrijkste vraag in de filosofie, omdat het antwoord op die vraag bepaalt of je een realist of een idealist bent.*” (Menno Lievers, NRC Handelsblad 2006, april 16). Dit ging over zinnen zoals “*Sneeuw is wit*” en “*Het regende 16 mei 2007 in Tilburg*”. Een realist kan helder verwoorden wat hij bedoelt met sneeuw, wit, regen, 16 mei 2007 en Tilburg. Nu komt de vraag aan de idealist wat hij eigenlijk met deze woorden bedoelt. Pas na het antwoord op deze vraag kan hij zeggen of de zinnen “*waar*” zijn.

De begrippen ‘waar’ en ‘waarheid’

In hoofdstuk 10.1. heb ik voorgesteld om het bijvoeglijk naamwoord “*waar*” te reserveren voor bewezen uitspraken in de wiskunde en logica, en het woord ‘*waarheid*’ helemaal te vermijden. Dat zal in het dagelijks leven niet haalbaar zijn: mensen willen per sé, vaak de woorden ‘*waar*’ of ‘*waarheid*’ gebruiken. In het dagelijks leven is “*Dat is waar*” de instemmende reactie op allerlei uitspraken, niet alleen op uitspraken over wiskunde, logica en feitelijke voorvallen, maar ook op uitspraken over schoonheid, ethiek, politiek en religie. In het dagelijks leven betekent “*dat is waar*” hetzelfde als “*dat vind ik ook*.”

Het meest frequent gebruik van ‘*waarheid*’ in het dagelijks leven treffen we in “*Ik zal hem eens de waarheid zeggen.*” Dan is ‘*waarheid*’ identiek aan ‘*het subjectieve, negatieve oordeel over een afwezige andere persoon*’.

Waarheid in religie

In discussies tussen wetenschappers en gelovigen gebruiken de gelovigen vaak mystieke zinnen. Wetenschappers zijn geneigd daar serieus op in te gaan, alsof de gelovige een zin geformuleerd heeft waarop een rationeel antwoord mogelijk en gepast is. Ik denk dat gelovigen dit dierbare zinnen vinden, en dat ze ontdekt hebben dat die zinnen effectief zijn om hun rationale tegenstander met de mond vol tanden te laten staan.

Op 14 november 2006 hield prof. Bram van de Beek (theoloog) in het kader van de lezingenreeks Weten en/of geloven in Amsterdam een voordracht waarin het woord “*waarheid*” centraal stond. Hij zei onder andere: “*Er zijn verschillende Waarheidssystemen.*” “*Dat hun Waarheid ook voor anderen moet gelden.*” “*In naam van de Waarheid de Waarheid geweld aandoen.*” “*Een persoon behoort tot de Waarheid...*” Dit is maar een korte selectie uit de zinnen waarin hij het woord “*waarheid*” in ver-

schillende betekenissen gebruikte. Het is niet duidelijk of hij zijn voordracht als een wetenschappelijke bijdrage, een preek of een geloofsbelijdenis bedoelde. Serieuze bespreking hiervan of serieuze kritiek hierop was onmogelijk, zoals de discussie na de voordracht toonde.

Vermijd het woord “waarheid”

“De waarheid was beter af geweest zonder mij.” (Diederik Stapel – een sociaal psycholoog die op grote schaal wetenschappelijke fraude heeft gepleegd - 28 nov 2012, NOS TV).

“Echt schrijven is als een jacht [...] een levenslange safari, en de prooi is de waarheid.” (Ernest Hemmingway).

Een internetgoeroe zei: *“De waarheid is altijd betwist geweest. Waarheid is gerechtvaardigd geloof”* (Marjolein de Vos, NRC Handelsblad 2008, april 14, p.7).

“[Postmodernisme is] een wereldvisie die gekenmerkt wordt door het geloof dat waarheid niet bestaat in enige objectieve betekenis, maar geschapen is in plaats van ontdekt. ... Waarheid is ‘geschapen door een bepaalde cultuur en bestaat alleen in die cultuur.’ Daardoor is ieder systeem of uitspraak die probeert waarheid mee te delen, een machtsspel, een poging om andere culturen te domineren.” (McDowell en Hostetler 1998, p. 208).

Als anderen het zelfstandige naamwoord “waarheid” per sé in wetenschappelijke teksten willen gebruiken, zou ik hopen dat ze dit begrip eerst helder omschrijven.

4. Magische zinnen

Hoe noemen we speciale niet-toetsbare zinnen?

In dit stuk heb ik veel voorbeelden gegeven van speciale niet-toetsbare zinnen. Zinnen waar – logisch gezien - iets mis mee is, maar die toch extra aantrekkingskracht hebben. Die zinnen zijn in dit stuk benoemd als niet-toetsbare zinnen, mystieke zinnen of transcendent zinnen. Sokal (1996a) en Boudry (Maundy 2011) hadden expres onzin ingezonden als een wetenschappelijk artikel om te zien of iemand dat ontdekte. Niemand ontmaskerde deze schelmenstreken, maar het werd pas bekend doordat de auteur het bedrog zelf gepubliceerd hadden (Sokal 1996b, Meester 2012). Niet-toetsbare zinnen kunnen jarenlang serieus genomen worden, en vormen zo een belemmering voor wetenschappelijke vooruitgang. Andere auteurs hebben gelijkaardige onzin gepubliceerd met de bedoeling wetenschap te presenteren.

Hierboven heb ik verscheidene mooie, niet-toetsbare zinnen gepresenteerd; die noem ik

hierna “magische zinnen”, omdat deze zinnen meer impact hebben dan men op grond van woordbetekenis en grammatica zou verwachten – zoals bij toverspreuken.

Dit is een boek over de ‘aard van de mens’, waarin ik zoveel mogelijk toetsbare uitspraken wil doen. Magische zinnen zijn juist niet toetsbaar. Ik heb drie redenen om uitgebreider over magische zinnen te spreken.

1. Het is onderdeel van de aard van de mens dat veel mensen een voorkeur hebben voor magische zinnen.
2. Er zijn veel mooie magische zinnen.
3. Magische zinnen kunnen desastreus zijn in rationele discussies; voor wetenschappelijke vooruitgang is het belangrijk magische zinnen te onderkennen.

Erfelijke voorkeur?

Ik denk dat het onderkennen en waarderen van magische zinnen een universeel menselijke eigenschap is, die uiteraard pas kon ontstaan na de ontwikkeling van gesproken taal. Mensen onderkennen magische zinnen onbewust, en waarderen ze. Ik vermoed dat mensen een erfelijke voorkeur hebben voor magische zinnen. Ik vermoed dit omdat we in alle tijden en in alle culturen het belang van speciale, dichterlijke, retorische, magische, geestige of dubbelzinnige uitspraken zien. In allerlei culturen worden redenaars speciaal gewaardeerd. Leaders in kleinschalige, niet-westerse samenlevingen dienen goede redenaars te zijn. Bij de !Kung gold: *“Sommige leiders [...] hebben duidelijk leiderschapskwaliteiten, doordat ze uitstekende sprekers zijn of diplomatieke mediators.”* (Lee 1979, p. 345), en even later heeft Lee het over *‘hun extravagante toespraken’*. Op Samoa zijn redevoeringen tot een kunstvorm verheven. De mensen op Samoa hielden van ceremoniële redevoeringen; er was een speciale taal voor met ongebruikelijke woorden en cryptische spreekwoorden. Het gehoor gaat er bij voorbaat van uit dat redevoeringen onbegrijpelijk zijn (Duranti 1992, Ochs en Schieffelin 1995). Onbegrijpelijke geheimtaal is een van de methodes om belangrijk te lijken. *“Al te vaak vinden lezers iets diepzinnig wat ze niet kunnen begrijpen. Duisterheid genereert ontzag. Dat heb ik te duidelijk gezien toen ik leefde in het Parijs van Sartre, Lacan, Derrida en andere moeilijk te doorgronden ‘denkmeesters’.”* (Sperber 2010, p.583). *“Het epidemiologische mechanisme dat ik hier kort heb geschetst, verklaart hoe veel obscure teksten en hun schrijvers overschat worden, soms op het belachelijke af, niet ondanks, maar juist dankzij hun onbegrijpelijkheid.”* (Sperber 2010, p. 592). Sperber noemt dit het ‘Goeroe effect’. Serieuze, professionele

leraren hebben last van het al te grote prestige van goeroes (Kale 1970).

Ik denk dat in het sociale taalgebruik onlogische, verrassende wendingen effectief waren, en dat die mystieke wendingen ook in religieuze context gebruikt werden. Ik denk dat de waardering voor magische zinnen ontstaan is, omdat deze zinnen effectief zijn in machts-, liefdes- en religieuze situaties. Maar voorlopig is het nog speculatie dat een voorkeur voor magische zinnen erfelijk is. Waardoor heeft de mens zo'n voorkeur voor magische zinnen ontwikkeld? Er zijn situaties waarin het voordeel heeft om mensen met woorden te 'betoveren': (1) om een geliefde voor zich te winnen, (2) om medestanders te werven voor een politiek doel, of (3) om toehoorders te overbluffen. Dat lukt beter met magische zinnen dan met toetsbare maar saaie zinnen.

Humor en magische zinnen

Magische zinnen hebben veel gemeen met humor. In beide gevallen is er iets onvoorspelbaars iets onlogisch, en iets dubbelzinnigs. Ik denk dat er tussen mensen erfelijke verschillen zijn in de waardering van magische zinnen. Er zijn geslachtsverschillen in het produceren en waarderen van humor (Finney 1994, Kotthoff 2006). Gevoel voor humor speelt een rol bij partnerkeuze: vooral vrouwen waarderen het als hun partner gevoel voor humor heeft (Lundy e.a. 1998, Bressler e.a. 2006). Bovendien hebben mensen met autisme meer moeite met onlogische, humoristische uitspraken (Baron-Cohen 1997, Emerich e.a. 2003).

Onderken magische zinnen

Taal is speciaal. Veel zinnen in het dagelijks leven zijn niet helder en dus niet toetsbaar. Maar er is een speciale categorie niet-toetsbare zinnen: zinnen met iets mystieks: magische zinnen. De boodschap van dit artikel is: veel mensen hebben een voorkeur voor mystieke taal. Dat heb ik hier geoperationaliseerd tot "magische zinnen". Ik kan geen definitie geven van magische zinnen, maar ik heb wel enkele kenmerken benoemd (interne tegenstellingen, categoriefouten, dubbelzinnigheid), ik heb de sociale context van deze zinnen genoemd, en verder heb ik veel voorbeelden gegeven. Er zijn 'speciale woorden': als deze in een zin voorkomen, is de kans groot dat dit een magische zin is. Dit betreft vooral zelfstandige naamwoorden voor een abstract begrip. Voorbeelden van dergelijke speciale woorden zijn: waarheid, zingeving, betekenis, liefde, vrijheid of cultuur. Als deze zelfstandige naamwoorden in een zin voorkomen, is het verstandig je af te vragen wat deze zin eigenlijk betekent. Meestal zijn deze zinnen 'speci-

aal', en in ieder geval niet toetsbaar, omdat ze een niet-definieerbaar kernbegrip bevatten. Deze woorden op zich zijn geen garantie dat we met een magische zin te maken hebben. Een ander signaal voor magische zinnen is dat in één uitspraak mentale en fysieke gebeurtenissen gecombineerd worden. Of erger nog: dat mentale en fysieke gebeurtenissen tegenover elkaar worden geplaatst.

"En dat je kunt spreken in een andere taal, liturgische taal, geloofstaal, vergelijkbaar met de zoete onzinwoordjes die geliefden elkaar toe fluisteren, giechelend, lachend en die betekenis hebben en geloof uitdrukken in 'altijd' en 'nooit'. (Marjolein de Vos, NRC Handelsblad 2007, 2 april, p. 7).

Mensen maken snel onderscheid tussen magische zinnen en de saaie toetsbare zinnen. De elektrische activiteit van de hersenen is inderdaad anders bij het horen van metaforische taal dan bij zinnen met een letterlijke betekenis (Pynte e.a. 1996, Coulson en van Petten 2002). Die hersenactiviteit op metaforen is vooral groter na 0,4 sec. Er is ook onderscheid tussen gangbare metaforen en nieuwe metaforen. De hersenreacties op nieuwe, creatieve metaforen zijn groter dan op bekende, gangbare metaforen (Lai e.a. 2009, Rataj e.a. 2018).

Waardeer magische zinnen

"Hoe dingen te doen met woorden." (Austin 1962). Met magische zinnen bereik je iets anders dan je semantisch of grammaticaal kunt verklaren. Als sprekers een speciaal effect met hun zinnen willen bereiken, is het een effectieve strategie om zinnen te maken waar logisch iets mis mee is, zoals innerlijke tegenstellingen, categoriefouten en dubbelzinnigheden. Ik denk dat veel sprekers/schrijvers een voorkeur hebben voor magische zinnen, omdat ze dit mooie zinnen vinden, en omdat ze ontdekt hebben dat deze zinnen nuttig zijn om rationalisten van een weerwoord te beroven. Magische zinnen zijn een retorische truc. Het grote voordeel van magische zinnen is dat ze onweerlegbaar zijn. Niemand kan aantonen dat de spreker/schrijver ongelijk heeft. Bovendien krijgt de spreker/schrijver door deze zinnen een imago van diepzinnigheid. Magische zinnen zijn mooi en effectief. Daarom zijn deze zinnen ook zo populair in religie, politiek, liefde, filosofie en helaas ook in bepaalde varianten van wetenschap.

Mensen hebben (in verscheidene taalspelen) een extra voorkeur voor magische zinnen. Daarom is mijn advies: gebruik magische zinnen als een bron van schoonheid, bewondering, inspiratie en troost.

Diskwalificeer magische zinnen

Maar magische zinnen kunnen het spel van rationele discussies verstoren. Omdat een inhoudelijk rationeel antwoord op magische zinnen onmogelijk is, dienen in rationele discussies magische zinnen gediskwalificeerd te worden. Met magische zinnen slaat de spreker een discussie dood, terwijl hij zichzelf het imago van diepzinnigheid aanmeet. Wetenschap is een spel met de rede en met observaties, maar dat spel is alleen leuk als het met de rede wordt gespeeld.

In de hele geschiedenis van de westerse en oosterse filosofie is er een strijd tussen rationale en antirationale filosofen. Speciaal Tao, Zen en postmodernisme worden gekarakteriseerd door magische zinnen. Antirationale filosofen gebruiken magische zinnen, waarop rationalisten nu eenmaal geen grip hebben. Lees bijvoorbeeld de volgende kritiek op Heidegger en

Sartre in een stuk over interpretaties van metafysica. *“Metafysica is een betoog (in klassiek Grieks of modern Duits) over Zijnde, het Niets, en ‘Dasein’ (het menselijk bestaan) (Heidegger 1953). Objectie: dit is onmogelijk omdat die discussie onbegrijpelijk is en openlijk irrationeel. Mocht je daaraan twijfelen, probeer dan Heidegger of Sartre te lezen.”* (Bunge 1977).

Ik verwacht dat sommige objecties tegen mijn uitspraken in dit boek verwoord worden in magische zinnen. Door die magische zinnen lijkt de spreker van dergelijke objecties slim en spitsvondig, maar dat is dan ook alles. Dergelijke magische zinnen zijn geen constructieve bijdrage in een discussie om meer helderheid te krijgen. Met dit hoofdstuk heb ik een reactie voorbereid om een bespreking van mijn ideeën in dit boek constructief te houden.

